

KAS DIEJĒ ŽEMAITĒŠKAS RAŠĪBAS PAMATUS?

MUKIENĒ DANUTĒ

Mukienės Danutės portretografo – kalbininkas dr. Pabrieža Jūzaps (centrė) Žemaitiu akademėjės konferencėjuo 2005 metās

2013 metā Lietuvuo īr paskelbtē Tarmiū metās. Nemažā tā pruogā skėrtū rėnginiū jau īvīka, dar daugiau anū bus. Kuožnos vēns – ligo tvėrta plīta ī mūsa tautuos pamatus. Pruofesuorios, vēns īš svarbiausiu žemaitiu kalbuos romstiu Gėrdienis Aleksėndra īr sakės, kad tas žuodīs *pamatā* īr dėdėlė gražos. Pruofesuorios siūluojē ēr 1998 m. īšleista „Žemaitiu rašyba“ pavadinē „Žemaitiu rašības pamatās“.

Lietuvuos atgėmėma metās žemaitē, pradiejē rašītē ēr perėjuo-dėniūs leidėniūs spausdintē žemaitėškus tekstus, bova ligo kuokės pėrmuosės kregždės pranašės, paruodiosės, ka tarmės viel sogrīš ī mūsa givėnėma ēr bus naudojemās nē tik buitē.

Gerā atmėno pėrmūsius Žemaitiu kultūras draugėjės sosėrin-

kėmus 1990–1991 metās, ka ī trėbūnas liuobam lėptē drebontiuom kuojuom. Ne diel tuo, ka ta trėbūna būtom gousdėnusi, vuo ka īš anuos reikiejē kalbietē žemaitėškā, ka tuokiuo vėituo tēp rokoutėis dā nebovuom pratē. Į draugėjē būriemies tam, ka atgaivintomem žemaitiu kalba, tradicėnē kultūra, papruotius. Sava šeimuos vėsē tik žemaitėškā ēr liuobam šnekietē, bet ēš trėbūnas bova vėsā kas kėta... Pamiegėnuom vėina karta, kėta ēr pamatiem, ka galem. Laiks ējē ēr vės daugiau liuob atsėrastē tuokiū, katrėi jau bėndrėnē lietuviu kalbo žemaitėškūs soejėmus lėižovė nebliuob belaužītē. Ēr mieks ēš tuo nesidivėjē, ēr vėsē vēns kėta liuobam soprastē...

Tēp pu žingsnieli ta žemaitėška kalba atejē ēr ī televizėjē, radėjē, spauduos leidėniūs bova pradietē žemaitėškē tekstā spausdintē. 1991 m. vasara ēšleiduom ēr pėrmouji laikrašti žemaitiu kalbo – „A mon sakaa?“, katros bova skėrts Rainiū (Telšiū rajuo) tragedėjės 50 metu sokaktē.

Sava laikisena žemaitē patraukē ēr kėtū Lietuvuos regėjuonu tradicėnės kultūras puoselietuojus. Šėndėin tarmėškā parašītas knīngas jau leid ne tik žemaitē, bet ēr aukštaitē, sovalkietē, dzūkā, vikst tarmėškā parašītu kūrėniū konkursā ivairiūs Lietuvuos etnogrāpėniūs regėjuonūs.

Tarmiū metus mūsa žornala redakcėjē pasėtink īšleidusi naujē literatūruoluogės, pruofesuorės eilioutu tekstu knīnga žemaitiu ēr lietuviu kalbuoms – „Givėnu vīna / Gyvenū vīna“ (Vilnius, 2012).

Tou pruogo prisiminkem žemaitėška rašta īštakas.

Tuokius žemaitėška rašta ēr spauduos pamatus, katrus nauduojem šėndėin, muokītē žemaitē bova suformavē dar priš Ontrouji pasaulini kara. Bet, kā pasėbėngē kars, nieks tou rimtā nebožsėjiemē, nieks tuo neliuob bepirmintē. Dėltuo, laikou einont, jaunesnē žmuonės ni žėnuotē nebžėnuojē, ka ne tik tarpukarē metās ējosemē „Žemaitiu prietelē“ laikraštie, bet ēr kara laikās spausdintamē „Žemaitiu žemės“ savaitraštie tonkiū tonkiausē bova straipsnelē, net atskėrē skīrē, parašītē žemaitiu kalbo. Dėdliausis darbs tuo sritie bova atlėiktams 1941–1944 metās, kā „Žemaitiu žemės“ laikraštē darbuotuoju rūpesnio tamē leidėnie bova pradietā spausdintē „Žemaitėškuojē kertelē“. Kara metās Žemaitėjuo pri aktivē veikosē Lietuvuos Žemaitėjės Mena ēr muoksla cėntra bova sodarīta žemaitiu tarmies studėjū sekcėjē, katrā vaduovava tās laikās jau diplomouts lituanists Jurkos Juozos.

Tuos sekcėjės narē bova ēšanalizavē žemaitėškas rašības klausėmus, patvėrtėnē tuos rašības taisiklės ēr anū dagmaž laikies bėnt jau spausdindamē straipsnius žemaitiu laikraštiūs.

Jau mūsa mėnavuotuo „Žemaitiu žemie“ 1943 metās ēlga laika vīka diskusėjē žemaitėškas rašības klausėmās.

Dėlkuo prīreikē tuokiuos diskusėjės ēr žemaitėška rašta tumet, kā jau bova nosėstuoviejusi lietuviu bėndrėnē kalba?

Į tou klausėma vėinamē ēš sava straipsniu atsakē pats J. Jurkos, pamėnavuodams, ka īr ne vēns žemaitis rašītuos, katros tor parašės šiuo tou žemaitėškā, žemaitėškā rašontiu ēr tuoliau. Kai kas jau ēr lig tuol bova žemaitėškā spausdėnama. Vėskas tas jau tās laikās bova kap literatūrėnē givėnėma fakts, bet bieda tik ta, ka nebova paduoesnės rašības.

J. Jurkos, pamėnavuojės, ka „Žemaitėškuojē kertelē“ nier kažkas tā naujē žemaitiu krašta spauduo, dėdliausē pagarba atėdavē „Žemaitiu prieteliu“, katramē nu 1939 metu 21 numerē bova spaus-

(Nukelta ī 14 p.)

Medingienų bažnyčios (Rėitava savėvaldībė) buokštā.
Mukienės Danutės portėgrapėjė

(Atkelta iš 13 p.)

dėnama „Žemaitiu pastuogė“. Anuo leidiejė bova paskelbė daug žemaitėškas tautuosakas bei kėtū žemaitėška rašta darbieliu. „Pastuogie“ bova tvarka kap pas gera gaspaduorio – če rašėnė bova rėktavuojemė pagal B. Jurgutė paruoštas žemaitėškas rašības taisiklės. Tuoks skīrielis, kāp raša J. Jurkos, „Žemaitiu prietelie“ atsėrada dėl dvijū žemaitems palonkiū aplinkībiu: laikraštiau tās laikās vaduovava nu Salontū kėlės žemaitis konėgs Olšausks Kazėimiers, vuo Telšiū konėgū semėnarėjūo muokies onkstiau literatūra stodėjavės energings žemaitis nu Darbienu B. Jurgutis. Kāp tik ons konėgū semėnarėjūo sospėitė žemaitiu tarmies būrieli ēr jie-mies sodarītė žemaitėškas rašības taisiklės, katruos ēr bova pri-taikītas K. Olšauskė redagoujemamė laikraštie. Atskėrās žemai-tėškas rašības klausėmās B. Jurgutis taries so tou laiko jau žimio kalbininko (tėp pat žemaitio) Salio Ontuono, žemaitiu stodėntu Sė-muona Daukonta draugėjės narės liuanistās. A. Salis sosėpažėna so tās žemaitėškās tekstās ēr bova anās patėnkints. Tėp ka jau tās laikās žemaitėškas rašības taisiklės bova sodarītas pagal kalbuos ēr rašības muoksla reikalavėmus.

Jau mėnavuota Lietuvoos Žemaitiu Mena ēr muoksla cėntra Že-maitiu tarmies sekcėjė, prijemusi „Žemaitiu žemie“ taikītas žė-

maitėškas rašības taisiklės, laikies šiū pagrindiniu reikalavėmu:

1. Bėndrėnės žemaitiu tarmies nie. Dėl tuo kuožnos raša sava gimtųjų puotarmė – dounininku, dūnininku, donininku (kas katrou muok).

2. Žemaitiu rašības pagrinds īr bėndrėnė lietuviu kalbuos rašība – rėk stuuruotėis nu anuos dėdėlė nenuuoltė.

3. Žemaitiu rašības uždavinīs – kėik galint geriau ožrašītė žė-maitiu kalbuos garsus, nauduojint tam torietus spauduos žėnklius.

4. Balsė ēr dvėbalsė rašuomė tėp, kāp anėi gėrdamė tuo šne-kuo, katrou autuorios raša, pvz.: vėins, dūna, pīns, poikos, žuodīs, konkals ēr kt.

5. Do skėrtingus žemaitiu balsius, katrėi īr pareigėnė iš *i i ē* ēr iš *u i o* ēr katrū bėndrinie lietuviu kalbuo nier, žimiejė stuoresnio šripto parašituom raidiem, pvz., *ē ēr o: pėlks, so dormo, do torgo, vėlks* ēr kt.

Dėl tuo, ka žemaitė tėp, kap ka īr bėndrėnie lietuviu kalbuo, balsiu *ē* ēr *o* netor, vuo anus tar kāp *ie ēr ou*, tā ēr bova rašuoma *ie ēr uo* (*šuok, muok, dietė, biegi*), nes tou laiko nebova galėmībiu investė naujū žemaitėšku spauduos žėnkliū.

6. Balsiu ēlgoms bova noruoduoms brūkšnelio arba rėistėnio žėnklo, rašuomo ont ēlguos balsės.

7. Praktėnės sometėmās balsiu ēlgoms nebova žimams tik dvė-balsiūs.

8. Priebalsė bova rašuomė tėp pat, kap ēr bėndrėnie lietuviu kalbuo – iš kilmies, pvz., *augtė, vežtė, krėsdams, šaukdams* ēr kt.

9. Tūs žuodiūs, kor j bova tarams, tėn ons bova ēr rašuoms, pvz., *bjauros, pjūklos* ēr kt.

10. Skīriba ēr vėskis kėts žemaitėškuo tū metu rašību bova palėkta tėp pat, kāp ēr lietuviu kalbuo.

Kāp pripažėna pats J. Jurkos, tėi rašības pagrindā nebova patīs geriausė. Anėi ēr tās laikās spauduos darbuotuojus vės dar tik gelbiejė ēš bieduos, nes žemaitėškas gramatikas nebova, vo rašītė žemaitėškā žmuonės nuoriejė.

Tū rašības taisikliu bova pramuokės ne vėns žemaitis. Daug kas ēš senūju žmuoniū lig pat šiul tebraša žemaitėškā, pagal tas taisiklės a tėp, kap ēšmana. Vėina ēš priežastiū ta, ka anėi tonkė īr bėngė vos vėina a do skīrios, dėl tuo bėndrėnės lietuviu kalbuos tik šėik tėik muokīkluo pramuokė, vuo žemaitėškā rokujės, bėndraun so žmuonim nu pat mažū dėimū ēr anėms rašītė žemaitėškā īr kor kas paprastiau, nego bėndrėnė lietuviu kalbo.

Kėts rėkals, kā tās kara laikās Žemaitiūs bova daug beraštii.

Bažničė, Žemaitiu Mena  r muoksla c ntros rag na v sus maža-raštius muokit is. Daugiau pramuok s jaunims bova okat jems eit  i kaimus  r muokit  rašit   r skaitit  mažaraštius. T s laik s žemait šks literat rinis  r kalbinis jodiej ms bova gana aktyvos, žmuon s g vena „Truobal s pri op s“ dvasiuo, giv  teb bova  r žemait šk  papruot , tradicij s. Rokout is b ndr n  lietuviu kalbo (daug kas anou puonu, aukštaitiu, gudu kalbo Žemaiti s vad na) bova tas pats, kas d dliasis dergliuoj muos d inuos v durie, at-s stuojos ont kaima gruoni c s. Tad je jau sen j  žmuon s muo-kies rašit , t  raš  tonk  t p, k p rokouj s – žemait šk .

Tuoliau kalbont tou pat  temo, r ktom pam navuot  1943 met s „Žemaiti  žemie“  sspausdinta J. Jablonsk  straipsni „Žemait s-kas rašibas r kalo“.

Autorios anou praded sakidams, ka žemait škas rašibas r kals nier naus, vuo kur  laika klaidiuojos š n bei t n viel  r gr žtama pri savuos s žemait škas kalbuos. Tuoliau autorios raša, ka „Lietuvi  kalba yra susid jusi i  dviej  atskiresni  šak : žemai i  ir aukštai i . Skirtumas tarp ši  dviej  šak  b de, papro iuose net i svaizdoje yra tiek didelis, kad greitas j  susiliejimas n ra įmanomas. [...] Negin ytina, kad m s  literat rin  kalba graži, kad ji tinka k rybai ir t. t. Vis d lto minimos šakos turi ir ilg  laik  dar tur s žymi  kalbini  skirtum , d l kuri  žemai iai literat rin s kalbos negali laikyti pilnai j  kalbiniam menui tinkama. Žemai i  tarm  yra nepaprastai žodinga ir turtinga terminais. Literat rin  gi kalba, nors daug ko jau nusigriebusi i  žemai i  tarm s, žemai i  kalbiniam menui reikšti teb ra b dnoka. [...] Apskritai: kalbinis skirtumas tarp aukštai i  ir žemai i  tarmi  n ra toks didelis, kaip tarp uodo ir kniuisio arba kuisio, kaip tarp kvie io ar p ro, bet yra toks, kad bendram tautos kalbin s kult ros labai naudinga lygiagre iai literat rinio rašo žemai iams tur ti ir savajj.

Esamomis raid mis joki  b du neįmanoma rašyti žemai i  tarm . Svarbiausia, tr ksta vienos naujos raid s žodžiams – *diena, šviesa, dirbti* ir kt. – rašyti. Deina, šveisa, derbti yra tik žemaiti sko i tarimo nevykusi karikat ra. [...]

Taigi, drašiau žemai iai prie savosios tarm s nagrin jimo, o tai ne tik m s  žemai i , bet ir bendrin s lietuvi  kalbos kult rai i eis tik j sveikat “.

Tam  pas sakim  bova kelama idiej  sokort  b ndr n  žemaitiu kalba (t  idiej  patis žemait  lig ši ul nepritar – aut. p.).

Pruofesorios G rdienis Aleks ndra, kalbiedams aple žemaitiu

Skouda ba ni c s buokšt . Andriekaus Ginta port grap j 

gramatika,  r sak s, ka b tom grieks tik v in  b ndr n  žemaitiu kalb  anou parašit  (patis sava kalbuos mediou šakas nugenieto-mem). T  gramatiku žemaitems r ktom b nt septini  – pu v ina kuožn  st pr  puotarm . T kruos žemaitiu gramatikas netorem lig ši ul ni v inuos.  r žemait škas rašibas patar m  (an s daug kas vaduovauj s žemait šk  rašidam ),  r daugib  ivairiausiu kalbuos specelistu  r ne kalbuos specelistu mieg n mu parašit  k tas žemait škas rašibas taisikl s. Analizujint tou, kas patenk i m sa žornala redakc j , matuos, ka tuos nauj s taisikl s da niaus  d dl  sodietingas. Nuorint o rašit  sakini, r ktom ne tik daugib s speceli  ž nkli , bet  r daug ž ni . T p niekor tuol i nenueisem. Redakc j s žmuoni  soprat mo, geriau jau paprastiau, bet soprontamiau. B tom ger , je t s dr. Pabriežas J zapa  r prof. G rden  Aleks ndra par ngt s žemait škas rašibas pagrind s kuožnos, katros raša žemait šk , naudotom s. Ne v sumet t p  r. D ltuo t ik per juod nie spauduo, t ik  r ivairiuos žemait šk  parašituos kninguos s nd in gali rast  d dl  ivair  par ngt  žemait šku tekstu.

Esam ne karta kiel  idiej , ka žemaitiu muokikluos, t n, kor tam  r puoreikis, galiatom vikt  žemaitiu kalbuos  r rašibas o s j m m . Tuok  darba graži  pavizdi  torem nemaž , anus kuožn s met s  r sava leid nie skaitit uojems pristatuom. T s graži s žemait šk s r ngini s, ruo ont is an ms, gimst k riej , muoksla žmuon s. Daugiau tuoki  ŽEMAIT J !

Žemait j . Mukien s Danut s port grap j 

